

GOUDWESPEN (CHRYSIDIDAE) IN NEDERLAND: EEN NIEUWE UITDAGING?

Theo Peeters & Virgilius Lefeber

Goudwespen behoren tot de fraaiste insekten in ons land. Echter aan de kennis van de soorten, hun biologie en verspreiding is nog veel studie te verrichten. Hieronder geven we een kort overzicht van onze huidige kennis van deze groep met tips voor verder onderzoek. Maar we beginnen met een kort historisch overzicht van de goudwespenstudie in eigen land.

Goudwespenstudie in Nederland

In de eerste naamlijst van de Hymenopteren in Nederland (Snellen van Vollenhoven 1858) worden onder de familie der Chrysididae 12 soorten opgesomd. Pas in 1938 zien we dat er via een oproep van Koornneef weer om verspreidingsgegevens wordt verzocht teneinde een nieuw overzicht van de Nederlandse soorten te presenteren. Het duurde echter nog tot 1950 voordat zo'n nieuw overzichtswerk van de goudwespen in ons land verscheen (Benno 1950).

In dit zeer degelijke werk van Benno en de tegelijkertijd in hetzelfde tijdschrift verschijnende artikelen van Verhoeff en van Lith wordt een duidelijk overzicht gegeven van de soorten, hun verspreiding en biologie in Nederland inclusief tabellen tot op de soorten. Benno onderscheidde in 1950 voor ons land 30 soorten en 1 vorm. Daarna is het vooral van Lith geweest, die tot 1960, in nauwe samenwerking met de toenmalige goudwespen-specialist Linsenmaier, de goudwespenstudie in ons land voortzet. Na de naamlijst van van Lith in 1960 met 45 soorten komt de goudwespenstudie in ons land weer nagenoeg stil te liggen.

In de zeventiger en tachtiger jaren tenslotte is het Lefeber die gesteund door Sanders, Petit en de vangsten van van Aartsen weer nieuwe impulsen aan deze boeiende wespengroep geeft, met als hoogtepunt de beschrijving van een nieuwe soort voor de wetenschap, geheten *Hedychridium mosadunense* [= *femoratum*].

Het totaal aantal soorten kwam inmiddels, ondanks enkele nieuwe soorten voor de fauna door het samenvoegen van een groot aantal taxa, lager te liggen dan in 1960 nl. op 43. Hier worden tevens een 5-tal variëteiten genoemd, die waarschijnlijk echter binnen de variatiebreedte van de soort vallen.

We volgen hier de genusopvattingen zoals die in de wereldrevisie van Kimsey & Bohart (1991) zijn uitgewerkt. Voor het determineren van de soorten volgen we grotendeels het uitstekend boekje van Kunz (1994) over goudwespen in Baden-Württemberg, met een determinatietabel waarin ook alle Nederlandse soorten staan vermeld. Slechts op enkele punten -die elders besproken zullen worden- wijken we af van de opvattingen van Kunz.

Tips voor onderzoek

Elke liefhebber kan bijdragen aan de verruiming van de kennis van onze goudwespen, want op allerlei terreinen is gebrek aan informatie.

Zo zijn voor Nederland vooral de soorten in de genera *Elampus*, *Holopyga*, *Omalus* en *Pseudomalus* toe aan een hernieuwd taxonomisch onderzoek. Wat is de variatiebreedte van de soorten en gebruiken we betrouwbare kenmerken om ze uit elkaar te houden? En welke naam plakken we op de soorten? Vooral de naamgeving van de soorten in de genera *Elampus* en *Holopyga* is een ramp als je bijvoorbeeld de recente wereldrevisie van Kimsey & Bohart (1991) vergelijkt met het werk van Linsenmaier (1959) en Kunz (1994). Typenonderzoek kan uitkomst brengen maar vooral (veld-)onderzoek naar de levenswijze en variatie van de soorten is gewenst.

Want van een groot aantal soorten (en vormen) kennen we de levenswijze niet of nauwelijks. Enerzijds betreft het vaak moeilijk te onderscheiden dieren b.v. verwant aan *Chrysis ignita*. Anderzijds zijn het vaak kleine onopvallende en/of zeldzame dieren die slecht zijn onderzocht zoals '*Omalus*' *bidentulus* en *Philoctetes truncatus*. De gastheren van deze laatste twee goudwespen moeten wellicht gezocht worden onder Pemphredoninae die in de grond of in stengels/hout nestelen.

Maar ook van grotere, minder zeldzame soorten die in het veld (met een loep) makkelijk te determineren zijn zoals *Holopyga generosa* (= *ovata*) is nog geen gastheer bekend. Wie let deze zomer eens op *H. generosa* in de omgeving van 't Gooi, de Veluwezoom of het Rijk van Nijmegen?

Naast veldobservaties kan ook kweek uit kunstmatige nesten ons een stapje verder brengen. Uiteraard geldt ook hierbij als voorwaarde dat de afzonderlijke nesten en nestcellen nauwkeurig onderzocht moeten worden en b.v. rekening wordt gehouden met het optreden van gemengde nesten.

En tenslotte gaan we hieronder kort in op de verspreiding van de soorten in ons land. Ook die is nog onvoldoende bekend omdat de meeste verzamelaars steeds dezelfde gebieden bezoeken!

Verspreiding van goudwespen in Nederland

In tabel 1. hebben we de gegevens die voorhanden zijn op een rij gezet. Als bron is de databank van EIS-Nederland gebruikt. Een groot aantal opgaven uit deze databank moeten nog gecontroleerd worden. In tabel 1 zijn met een ! enkele discutabele opgaven aangegeven waarvan controle gewenst is. Tevens hebben we met een ? onze verwachting uitgesproken en aangegeven waar wat te ontdekken valt.

Ter vergelijking wordt een overzicht gegeven van de soorten in België (Leclercq 1988), waarbij we een met ons land vergelijkbare soortopvatting hebben gevolgd. Daaruit blijkt dat bij onze zuiderburen tot op heden minder soorten gemeld zijn dan in ons land. Door

de meer zuidelijke ligging en de grotere diversiteit aan biotopen mag je echter verwachten dat er in België tenminste nog 'n tiental nieuwe goudwespen aangetroffen kunnen worden. Maar ook nieuwe soorten voor onze fauna zijn nog te verwachten zoals b.v. *Chrysis inaequalis* en *Chrysura hybrida*.

De soorten in Nederland zijn tevens weergegeven per provincie. Bekijken we de totalen per provincie dan blijken Noord-Brabant, Gelderland en Limburg verreweg het hoogst te scoren.

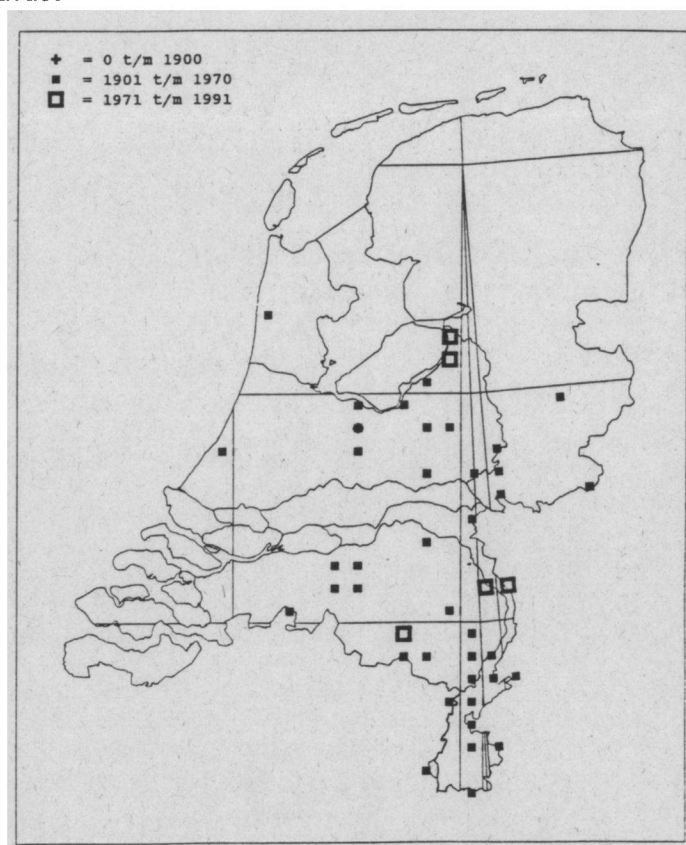
Het aantal soorten per provincie geeft tevens een goed overzicht van slecht of minder onderzochte provincies zoals Groningen, Overijssel, Zeeland en Flevoland.

Kijken we uitsluitend naar de aanwezigheid van een soort dan kun je in tabel 1 grofweg een drietal verspreidingspatronen herkennen:

- soorten die in geheel Nederland aangetroffen kunnen worden en die eenieder in zijn collectie kan terugvinden zoals: *Chrysis ignita*, *Cleptes semiauratus*, *Hedychridium ardens*, *Pseudomalus auratus* en *Trichrysis cyanea*.
- soorten die in een groot deel van Nederland aangetroffen zijn; het betreft hier b.v. soorten van de hogere (pleistocene) gronden zoals b.v. *Chrysis fulgida*, *C. immaculata*, *Hedychridium coriaceum*, *H. roseum* en *Philoctetes truncatus*. Tot deze groep rekenen we ook *Spinolia unicolor*. Deze goudwesp heeft een typisch verspreidingspatroon. Haar gastheer is de plooiwesp *Pterocheilus phaleratus*, die zich alleen in bepaalde duin- en stuifzandgebieden in voldoende grote aantallen kan handhaven. Het zwaartepunt in de verspreiding van *S. unicolor* ligt langs onze kust waar verstuiving nog leeft.
- soorten die beperkt zijn tot het zuidoosten of zuiden van ons land zoals b.v. *Chrysis gracillima*, *C. rutilans* en *Omalus bidentulus*.

Tenslotte illustreren we hier met een laatste voorbeeld, dat niet alleen onze kennis van zeldzame en kleine soorten maar ook die van vrij algemene en opvallende soorten steeds achter loopt bij de ontwikkelingen in het veld.

Zoals bekend heeft de bijenwolf (*Philanthus triangulum*) haar areaal vanaf de zeventiger jaren weer enorm uitgebreid. Ze komt nu weer verspreid over het gehele land voor en is de imkers zelfs tot in de grote steden gevolgd. Maar hoe reageert de goudwesp *Hedychrum rutilans* op de uitbreiding van haar gastheer? Op het bijgevoegde kaartje wordt ons huidige verspreidingsbeeld van deze goudwesp weergegeven. Tot op heden zijn van *H. rutilans* slechts twee meldingen uit de kustduinen bekend, nl. Meijndel (1953) en 's Heerenweide NH-Duinreservaat (1954). Is de goudwesp de bijenwolf inmiddels alweer gevolgd tot in de kustduinen? En wanneer wordt *H. rutilans* van de trottoirs en pleinen in onze grote steden gemeld? Kortom: voer genoeg voor eenieder!

Verspreiding van de goudwesp *Hedychrum rutilans* (10x10 km-hokken; EIS-bestand nov. 1992).

Tabel 1. Goudwespen (Chrysididae) in Nederland

		be	nl	GR	FR	NH	ZH	ZE	FL	DR	OV	UT	GE	NB	LI	
totaal:		41	43	7	13	19	14	14	9	17	17	24	31	29	39	
var:		4	5	-	1	4	2	3	1	4	1	3	5	4	5	
?		9	2	9	2	-	4	5	6	3	7	3	3	4	3	
GENUS	SOORT															
Chrysis	analis	■	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	■	■
Chrysis	bicolor (= illigeri)	■	■	□	□	■	■	■	□	■	■	■	■	■	■	■
Chrysis	brevitarsis	□	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	■	■	□
Chrysis	comparata	□	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	■
Chrysis	fasciata	□	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	■	■	□
Chrysis	fulgida	■	■	□	□	□	□	□	□	■	■	■	■	■	■	■
Chrysis	germari	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□
Chrysis	gracillima	■	■	□	□	□	□	□	□	□	□	■	■	■	■	■
Chrysis	ignita	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Chrysis	ignita var. longula	■	*	□	□	■	*	*	□	*	□	*	*	*	*	*
Chrysis	ignita var. ruddii	■	*	□	*	*	□	*	□	*	□	*	*	*	*	*
Chrysis	immaculata	■	■	■	□	□	□	□	□	□	□	□	■	■	■	■
Chrysis	inaequalis	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□
Chrysis	indica (= indigotea)	□	■	□	□	□	□	■	□	□	□	□	□	■	■	□
Chrysis	mediata	■	■	□	□	■	■	■	□	■	■	■	■	■	■	■
Chrysis	obtusidens	■	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	■
Chrysis	pseudobrevitarsis	■	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	■	■	■	■
Chrysis	purpurata (= iris)	□	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	■	■	■
Chrysis	rutilans	■	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	■
Chrysis	viridula	■	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	■	■	■
Chrysura	austriaca	■	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□
Chrysura	cuprea	■	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□
Chrysura	hirsuta	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□
Chrysura	hybrida	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□
Chrysura	radians	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□
Chrysura	trimaculata	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□
Cleptes	nitidulus (= ? consimilis)	■	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□
Cleptes	semiauratus	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Cleptes	semicyaneus	□	■	□	■	■	■	■	■	■	□	□	■	■	■	■
Elampus	panzeri	■	■	□	■	■	□	□	□	■	■	■	■	■	■	■
Elampus	panzeri var. constrictus	□	*	□	□	*	□	□	*	*	□	□	*	*	*	*
Hedychridium	ardens	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Hedychridium	coriaceum	■	■	□	□	□	□	□	□	■	■	■	■	■	■	■
Hedychridium	cupreum	■	■	□	□	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Hedychridium	femoratum (= mosadunense)	□	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	■	■	■
Hedychridium	roseum	■	■	□	□	■	□	□	□	□	□	□	■	■	■	■
Hedychrum	gerstaeckeri	■	■	□	■	■	□	■	□	■	■	■	■	■	■	■
Hedychrum	nobile	■	■	□	■	■	□	■	□	■	■	■	■	■	■	■
Hedychrum	nobile var. niemelai	■	*	□	□	*	□	*	□	*	*	*	*	*	*	*
Hedychrum	rutilans	■	■	□	□	■	■	□	■	■	■	■	■	■	■	■
Holopyga	fervida	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□
Holopyga	generosa (= ovata)	■	■	□	□	■	■	□	□	□	□	□	■	■	■	■
Holopyga	ignicollis	□	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	■
Holopyga	inflammata	□	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	■
Omalus	aeneus	■	■	□	■	■	■	□	□	■	■	■	■	■	■	■
Omalus	aeneus var. puncticollis	■	*	□	□	□	*	□	□	□	*	*	*	*	*	*
Omalus	biaccinctus	■	■	□	■	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	■
'Omalus'	bidentulus 1)	■	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	■
Philoctetes	truncatus	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Pseudomalus	auratus (= ? triangulifer)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Pseudomalus	pusillus	■	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	■
Pseudomalus	violaceus	■	■	□	■	■	□	□	□	□	□	□	□	■	■	■
Pseudospinolia	neglecta	■	■	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	■
Spinolia	unicolor	■	■	□	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Trichrysis	cyanea	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

Toelichting tabel 1:

1) Deze soort behoort waarschijnlijk tot het genus *Philoctetes* zoals dat door Kimsey & Bohart (1991) wordt gebruikt.

- niet aangetroffen
- ? - verwacht
- aangetroffen
- * - variëteit aangetroffen
- ! - controle gewenst

Bronnen: Leclercq (1988) en EIS-bestand febr. 1996

Literatuur:

- Benno, P., 1950. De Nederlandse Goudwespen en haar verspreiding (Hym. Chrysididae, Cleptinae). - Publ. Natuurhist. Gen. Limburg, 3: 9-49.
- Kimsey, L.S. & R.M. Bohart, 1991. The chrysidid wasps of the world. - Oxford Univ. Press, New York [1990], ix, 652 pp.
- Koornneef, J., 1938. Medewerking verzocht. - De Levende Natuur, 43 (7): 224.
- Kunz, P.X., 1994. Die Goldwespen (Chrysididae) Baden-Württembergs. Taxonomie, Bestimmung, Verbreitung, Kartierung und Ökologie. Mit einem Bestimmungsschlüssel für die deutschen Arten. - Beih. Veröff. Naturschutz Landschaftspflege Bad.-Württ., 77: 1-188. [ISBN 3-88251-192-3]
- Leclercq, J., 1988. Atlas provisoire des Insectes de Belgique (et des régions limitrophes). Hymenoptera Chrysididae. - Notes Fauniques de Gembloux, 15: 1-39, 1 pl.
- Lefeber, V., 1986. Description of *Hedychridium mosadunense* n.sp. from the Netherlands (Hymenoptera: Chrysididae). - Entomologische Berichten, Amsterdam, 46 (7): 95-96.
- Linsenmaier, W., 1959. Revision der Familie Chrysididae (Hymenoptera) mit besonderer Berücksichtigung der europäischen Spezies. - Mitt. Schweiz. Ent. Ges., 32 (1-3): 1-240.
- Lith, J.P. van, 1960. Opmerkingen over Chrysididae (4). - Entomologische Berichten, Amsterdam, 20: 209-212.
- Snellen van Vollenhoven, S.C., 1958. Naamlijst van Nederlandsche Vliesvleugelige Insekten (Hymenoptera): 221-283. In: J.A. Herklots. Bouwstoffen voor eene Fauna van Nederland, II (3), Brill, Leiden.

Oproep:

Heb je aanvullingen op deze tabel? Geef die dan zo snel mogelijk door aan Theo Peeters.